

TARTU ÜLIKOOL
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE VÕÕRKEELENA OSAKOND

Ksenija Špakovskaja

LIHTLAUSE SÕNAJÄRG EESTI JA VENE KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendaja Raili Pool

TARTU 2014

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. LAUSE PÕHITÜÜBID EESTI JA VENE KEELES.....	5
2. SÕNAJÄRGE MÕJUTAVAD TEGURID EESTI JA VENE KEELES	8
2.1. TEEMA JA REEMA	9
2.2. ESILETÕSTMINE.....	14
3. ÕELDISVERBI ASEND LAUSES.....	17
3.1. VERB LAUSES TEISEL KOHAL	19
3.2. VERB LAUSE LÕPUS	20
3.3. VERB LAUSE ALGUSES	21
3.4. VENE EMAKEELEGA ÕPPIJATE TAVALISI SÕNAJÄRJEVIGU EESTI KEELES	22
KOKKUVÕTE	26
KIRJANDUS.....	28
ПОРЯДОК СЛОВ ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЭСТОНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ РЕЗЮМЕ.....	31

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on lihtlause sõnajärg eesti ja vene keeles. Valisin just selle teema, sest minu arvates on korrektne sõnajärjekasutus lauses tänapäeval probleemiks paljude keeleõppijate jaoks. Töö eesmärgiks on anda ülevaade eesti ja vene keele lihtlause põhitüüpidest ja sõnajärge mõjutavatest teguritest ning võrrelda vaatlusaluste keelte erinevusi öeldisverbi paigutamises lauses ja tuua esile sõnajärgiga seotud raskemaid kohti. Eesmärgi saavutamiseks on tehtud referatiivse iseloomuga töö seda teemat käsitlevate allikate põhjal.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest suurest peatükist, mis omakorda jaotuvad alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse eesti ja vene keele lause põhitüüpide teoreetiline ülevaade. Teises peatükis vaadeldakse sõnajärge mõjutavaid tegureid, eelkõige teema ja reema asukohta lihtlauses, arusaamiskasutuse tekitavaid kohti eesti keele sõnajärjes ja lause moodustajate esiletõstmist sõnajärje abil. Kolmandas peatükis võrreldakse eesti ja vene keele öeldisverbi lihtlauses paiknemise võimalusi ning tuuakse esile vene emakeelega eesti keele õppijate tüüpilisi vigu eesti keele sõnajärje kasutamisel.

Käesoleva bakalaureusetöö autori isiklik kogemus eesti keele omandamisel näitab seda, et paljude eesti keelt teise keelena õppijate jaoks tekitab lause sõnajärjevalik tihti raskusi või juhtub ka nii, et õpilane ei pööra sõnajärjele üldse tähelepanu.

Seda teemat käsitleva materjali rohkuse põhjal võib teha järelduse, et selline valdkond nagu sõnajärg pakub huvi paljudele uurijatele. Valitud teema jaoks kirjanduse valimisel ei tulnud ette materjali vähesusega seotud probleemi. Lihtlause sõnajärje teemat käsitlevad laialt paljud eesti ja vene õppematerjalid ja teatmikud. Eestikeelsetest allikatest olid kõige rohkem abiks 2007. aastal välja antud „Eesti keele käsiraamat“ (EKK 2007), Krista Kerge käsiraamat „Eesti süntaks võõrkeeleõppe praktikule“ (Kerge 2000), käsiraamat „Keelehärm“ (Metslang jt 2003) ning Aavo ja Lembetar Valmise õpik „Lihtne eesti keele grammatika“ (Valmis, Valmis 2001). Venekeelsest kirjandusest olid tähtsamad sõnajärje teema käsitlelused Olga Krylova ja Serafima Havronina (1984)

õpperaamatus, Ditmar Rosentali (1987, 1988) väljaannetes ning Irina Kovtunova (1976) ja Nikolai Kolesnikovi (1984) õpperaamatutes.

Sellist laia teemat nagu lause sõnajärg eesti ja vene keeles oli vaja kuidagi piiritleda, et töö jääks kompaktseks ja puudutaks vaid kõige olulisemaid aspekte. Teema piiritlemiseks valisin just kirjaliku keele lihtlause, mitte aga liitlause, sest kõiki liht- ja liitlause sõnajärke puudutavaid küsimusi pole võimalik kokku surumata käsitleda ühe bakalaureusetöö raames. Suulist kõnet käsitlen osaliselt vaid sõnajärke mõjutavatest teguritest rääkivas peatükis, kus pööran tähelepanu teemale, reemale ja esiletõstmisele.

Kogu venekeelne materjal, sealhulgas ka venekeelsed näitelauseid, mis on kasutatud siinses bakalaureusetöös, on võetud töö käigus kasutatud kirjandusest ja vajaduse korral tõlgitud eesti keelde käesoleva töö autori poolt.

Selline huvipakkuv ja mitmekülgne teema nagu lihtlause sõnajärg eesti ja vene keeles pakub laialdasi uurimisvõimalusi. Käesolev bakalaureusetöö on autori jaoks heaks aluseks selle teema edaspidisel uurimisel.

1. Lause põhitüübid eesti ja vene keeles

Eesti keele lausete põhitüüpe eristatakse selle järgi, mis on lauses aluseks, kas alus paikneb neutraalse, kontekstist sõltumatu sõnajärje korral enne või pärast öeldist ning mis lauseliikmena vormistub ja kus paikneb lause tegevussubjekt (Metslang jt 2003: 117). Eesti lause põhitüüpide määratlemisel on olulisel kohal sõnajärg ning lause põhitüüpe nimetatakse ka sõnajärjetüüpideks (Kerge 2000: 123).

Lause põhitüübid on tekstidest välja võetud selleks, et näidata keele sõnajärje võimalusi. Lause põhitüübi tingib just tegusõna, mis on lause keskpunkt. Kõige lihtsamal kujul toimub lause põhitüübi omistus just tegusõna kaudu. (Kerge 2000: 123) Eesti keeles on „Eesti keele käsiraamatu“ järgi viis lause põhitüüpi. Need on normaallause, olemasolulause, omajalause, kogejalause ja tulemuslause. (EKK 2007: 442)

Eesti keeles on ülekaalus tavalised *kes-mida-teeb* tüüpi laused, neid nimetatakse **normaallauseteks** (Kerge 2000: 132). Normaallause nimetavas käändes alus paikneb lause alguses ning tähistab tegevussubjekti (Metslang jt 2003: 117). See ilmneb näitelausest 1.

- (1) Jaan magab. (EKK 2007: 440)

Olemasolu- ehk eksistentsiaallause ülesanne on väita kellegi või millegi olemasolu mingis kohas ja/või mingil ajal, esitleda kedagi või midagi (vt näited 2 ja 3). Harilikult on olemasolulause teemaks (ehk teate lähtepunktiks, mis paikneb lause alguses) koha- või ajamäärus ning lause lõpus paikneb tegevussubjekt. (EKK 2007: 438, 440–441) Olemasolulause öeldiseks on *olema* või muu sihitu verb. Alus on kas nimetavas või osastavas käändes ja paikneb lause lõpus. (Metslang jt 2003: 118)

- (2) Õues on lapsed. (EKK 2007: 440)
(3) Peenral kasvab lilli. (EKK 2007: 440)

Omajalause teemas on valdajamäärus alalütlevas käändes (vt näide 4), mis erinevalt olemasolulausest on ühtlasi tegevussubjekt koos vastavate süntaktiliste omadustega (EKK 2007: 441).

- (4) Tal on raamat. (EKK 2007: 441)

Kogejalause teema on harilikult alalütlevas käändes tegevussubjekti rolli täitev määrus, mis ei pruugi olla alati lause alguses (EKK 2007: 441). Seda võib näha näitelausest 5 ja 6.

- (5) Tal on piinlik. (EKK 2007: 441)

- (6) Sa meeldid mulle. (EKK 2007: 441)

Tulemus- ehk resultatiivlauses, mille lausealguseliseks teemaks on seestütlevas käändes määrus, markeeritakse lähteseisundit, mitte tulemust (EKK 2007: 441). Tulemuslauset illustreerib näitelause 7.

- (7) Poisist kasvas mees. (EKK 2007: 441)

Kõigil lausetüüpidel on siiski mitmeid variante, mis sõltuvad tegusõna tähendusest, laiendusvõimalusest, öeldise vormist ja lausega edasi antava info hulgast (Kerge 2000: 124). Tuleb meeles pidada, et sõnajärg võib kõigis lausetüüpides muutuda konteksti mõjul (Metslang jt 2003: 117).

Päris eesti keele põhitüüpidega võrreldavaid lause põhitüüpe vene keele grammatikas ei eristata, vene keeles on omad lause põhitüübid, mis lähtuvad sõnajärjest.

Vene keeles on kaks sõnajärjetüüpi: **neutraalne** ja **inversiivne** ehk pöördjärg. Neutraalne sõnajärg on omane emotsionaalselt varjundita (st teaduslikule ja ametlikule) keelele. Inversiivne sõnajärg esineb aga kõnekeeles ja kirjanduslikus keeles. (Florenskaja 2000: 140–141) Inversioon omab rikkalike stilistilisi võimalusi, kuid neid on vaja õigesti kasutada. Põhjendamatut inversioon toob endaga kaasa stilistilisi vigu,

lause sisu muutust või kahemõttelisust. (Rosental 2001: 217) Kuidas erinevad neutraalne ja inversiivne sõnajärg, saab näha näitelausetest 8 ja 9.

- (8) Серёжа поймал на лугу бабочку. (Rosental 1988: 172)
Serjoža püüdis heinamaal liblika.¹

Näitelauses 8 ei ole mitte ükski lauseliige rõhutatud (Rosental 1988: 172).

- (9) Поймал бабочку на лугу Серёжа. (Rosental 1988: 172)
Püüdis liblika heinamaal Serjoža.

Lause 9 esitleb situatsiooni järgmiselt: heinamaal oli mitu poissi, aga õnnelikuks, kes püüdis liblika, sai just Serjoža (Rosental 1988: 172).

Vaatamata sõnajärje näilisele vabadusele on vene keeles iga lauseliikme jaoks loomulik koht olemas. Selle koha määravad lause struktuur, lauseliikmete süntaktilised väljendused ning nende asukoht teiste lausemoodustajate seas. (Rosental 1988: 171)

Eesti keeles on samuti võimalik tuua lause teemasse erinevaid lausemoodustajaid vastavalt sellele, mida soovitakse antud lausega rõhutada. Tavalisem on, kui teemaks on alus, see on neutraalne infostruktuur, sellise järjestusega on eesti keeles üle poole lausetest. (Ehala 1997: 250)

¹ Kõik venekeelsed näitelaused on eesti keelde tõlgitud käesoleva bakalaureusetöö autori poolt.

2. Sõnajärge mõjutavad tegurid eesti ja vene keeles

Lause sõnajärje all mõeldakse moodustajate järjestamise võimalusi (Kerge 2000: 155). Lause sõnajärjel on oma omadused nii eesti kui ka vene keeles. Sõltudes kommunikatiivsest ülesandest, mille rääkija endale seab, võib lause sõnajärg olla erinev ja lause võib omandada teist tähendust. (Külmoja jt 2003: 105) Lause tavaliste komponentide järjekorra muutus toimub **lause aktuaalse liigenduse** muutuse mõjul, kui üks komponentidest läheb teema koosseisu (lause alguses), ning teine saab reemaks ja läheb lause lõppu (Külmoja jt 2003: 108).

Lause aktuaalseks liigenduseks nimetatakse õiget ja loogilist stilistiliselt neutraalset kirjakeelse lause ülesehitust, mis nõuab, et alus oleks lause alguses, aga öeldis lõpus, aluse järel (Kolesnikov 1984: 11). Martin Ehala sõnul kasutavad maailma keeled aluse, öeldise, sihitise ja määruste järjestamiseks erinevaid kombinatsioone (Ehala 1997: 249).

Tänu rikkale käändesüsteemile on sõnade järjekord eestikeelses lauses suhteliselt vaba. Tähtsaim sõnajärje põhireegel eestikeelse lause jaoks on V2-reegel, mis tähendab, et verb on lauses teisel kohal. (Valmis, Valmis 2001: 187) Seda põhireeglit illustreerivad näitelaused 10 ja 11, kus verb on reeglipäraselt lauses teisel kohal.

(10) Üliõpilane *sooritas* jaanuaris edukalt kõik eksamid. (Valmis, Valmis 2001: 187)

(11) Minu isa *on* haiglas arst. (Valmis, Valmis 2001: 187)

Vene keeles, (nagu ka eesti keeles) mängib lause sõnajärg süntaktilist, tähenduslikku ja stilistilist rolli (Kolesnikov 1984: 5; Rosental 1987: 182).

Samuti on tähtis see, et sõnade paigutus lauses sõltub ka naaberlausetest ning konteksti olulisust ei tohiks unustada (Valge 1988: 36). Jüri Valge sõnul on eesti keele õigete sõnajärgereeglite omandamine keerukas ka soomlaste jaoks, sest semantiliselt samasugustes neutraalsetes lausetes võivad erineva emakeelega inimesed pidada tähtsaks erinevaid elemente, ja seetõttu lause ka erinevalt kokku seada. Tema arvates on

just sõnajärg selleks indikaatoriks, mis annab märku hästi omandatud, kuid siiski võõrkeele rääkimisest. (Valge 1988: 35–36)

Sõnajärg ning lause- ja esiletõsterõhk on teatestruktuuri (lause vormiline ehitus, mida keel kasutab teatamisfunktsiooni täitmiseks) olulisemateks väljendajateks (EKG 1993: 191–192).

2.1. Teema ja reema

„Eesti keele grammatika“ nimetab teemat ja reemat lause teatestruktuuri põhielementideks (EKG 1993: 192). Mis tahes info esitatakse kuulajale niimoodi, et üks osa sellest võetakse teate lähtepunktiks, teine osa haagitakse selle külge (EKK 2007: 438; EKG 1993: 13). Teema ja reema liigendus, mida nimetatakse ka lause aktuaalseks liigenduseks, on lause kõige olulisem tunnusjoon (EKG 1993: 13). Martin Ehala sõnul vastab kõige paremini lauseliikmete järjestus teema ja reema liigendusele neis keeltes, kus öeldis on lauses alati teisel kohal ning ülejäänud lausemoodustajate järjekord pole kindlalt määratletud. Neid keeli kutsutakse keeleteaduses V2-keelteks ja eesti keel kuulub nende keelte hulka. (Ehala 1997: 250) Selle väite kinnituseks toob Martin Ehala mitu samadest lauseliikmetest koosnevat näitelauset, kus verb jääb alati teisele kohale, aga muud lauseliikmed on oma kohti korduvalt vahetanud. Järgnevalt tuuakse ära mõned tema poolt esitatud näited (vt näitelaused 12 ja 13). Esimesel positsioonil on erinevad lauseliikmed vastavalt sellele, mida tahetakse lausega rõhutada (Ehala 1997: 250).

(12) Arno *ootas* Teelet iga päev suure paju juures. (Ehala 1997: 250)

(13) Teelet *ootas* iga päev suure paju juures Arno. (Ehala 1997: 250)

Põhjalikult seletasid teema ja reema mõisteid oma õpperaamatus Olga Krylova ja Serafima Havronina (1984), kelle seisukoha järgi sõltub lause sõnajärg sellest, millise eesmärgi seab endale rääkija (või kirjutaja), millist uut ja enda jaoks tähtsat informatsiooni ta tahab oma lausega teistele edasi anda. Seda eesmärki peegeldab lause

jaotamine kaheks osaks. Lause esimene osa on ütluse lähtepunktiks, see nimetab teate teemat ehk seda, millest räägitakse. Lause teises osas on aga teade ise, mida lause alguses nimetatu kohta öeldakse. Need lause osad on teema ja reema. Lause liigendamine teemaks ja reemaks on lause aktuaalne liigendus. Esimeses nende poolt esitatud näites (siin näitelause 14) on eesmärgiks teatada, kes on romaani autor. Lause teema annab teada, mis on teate aineks, ning reema annab uuemat ja tähtsamat infot, mis on teose autori nimi. Teate eesmärgi muutmine peab peegelduma ka lause aktuaalses liigenduses. Teises lauses (siin näitelause 15) nimetatakse teemas tuntud isiku nime, aga reema annab edasi informatsiooni selle isiku kohta. (Krylova, Havronina 1984: 9–10)

- (14) Автор романа „Война и мир“ – Лев Толстой. (Krylova, Havronina 1984: 9)
Romaani „Sõda ja rahu“ autoriks on Lev Tolstoi.
- (15) Лев Толстой – автор романа „Война и мир“. (Krylova, Havronina 1984: 9)
Lev Tolstoi on romaani „Sõda ja rahu“ autor.

Lause tuntud ja tundmatuid osasid väljendab rõhk. Tuntud referenti märkiv element paigutatakse reeglina nõrgarõhulisse positsiooni. Juhul kui lauses pole fokuseeritud lause elemente, käsitatakse tuntuna kas lause teemas paiknevat elementi (vt näitelause 16), või lauses eelviimasena enne lauserõhulist määrust paiknevat sihitist, mis paikneb lauses eelviimasena enne lauserõhulist määrust (vt näitelause 17). (EKG 1993: 194–195)

- (16) *Seinal* ripub pilt. (EKG 1993: 195)
- (17) Direktor võttis külalised vastu. (EKG 1993: 195)

Põhimõtteliselt sarnaselt käsitletakse teema ja reema mõistet 2007. aastal välja antud „Eesti keele käsiraamatus“ (EKK 2007).

Lause teema asub lause alguses, lause lõpus aga paikneb see osa reemast, mis edastab kõige olulisemat ja kõige uuemat infot (EKK 2007: 524; Valmis, Valmis 1999:

187). Selle olulisimat infot kandva lauseosa paigutamine valesse kohta on tüüpilisi sõnajärjestusvigu eesti keeles. (EKK 2007: 524; Erelt 2011: 83)

Vene keeles nõuab õige ja loogilise, stilistiliselt neutraalse kõne ülesehitus, et lause teema väljenduse lähtepunktina, mis on tihti kuulajale või lugejale tuntud, asuks lause alguses, ning reema, mis teatab midagi uut teema kohta, paikneks lause lõpus, pärast teemat. Näiteks toob selle reegli rikkumine vene kirjakeeles endaga kaasa loogilise esituse järjekorra rikkumise või ka ekspressiivse varjundi. (Kovtunova 1976: 13)

Krista Kerge sõnul on tekstilausetele iseloomulik see nähtus, et kõigi lausetüüpide sõnajärge on võimalik pöörata vastavalt teksti edenemisele, ja sellest teeb autor järelduse, et eesti keel võimaldab lause teemaks tõsta iga sobiva moodustaja (Kerge 2000: 129).

Vene keeles kehtib see väide samuti. Lause teemaks on tavaliselt alus, sihtis, öeldistäide või määrus (Külmoja jt 2003: 108). Eesti keele sõnajärg näitab rohkem seda, mis on lause teema ja reema, mitte seda, mis lauseliikmena esineb lauses sõna või fraas (EKK 2007: 524). Peab arvestama ka sellega, et kirjakeeles on lause sõnajärje varieeruvus suurem kui suulises kõnes (Lindström 2004: 47).

Vene keele uurijad on tuvastanud, et reema koht lauses muutub vabalt. Lauseliikmete kohtade muutmise viib lause aktuaalse liigenduse muutumiseni, kuigi ei muutu selle lause sisu. (Kolesnikov 1984: 13) Seda tendentsi illustreerivad näitelauseid 18 ja 19.

(18) Осень мы хотели провести в Москве. (Kolesnikov 1984: 12)

Me tahtsime veeta sügist Moskvas.

(19) Мы хотели провести осень в Москве. (Kolesnikov 1984: 12)

Sügist tahtsime me veeta Moskvas.

Teema ja reema määramiseks ehk lause aktuaalse liigenduse väljaselgitamiseks aitab kavandatav küsimus, mille vastuseks võiks kõne all olev lause olla. See lause info, mis sisaldub juba küsimuses, on juba tuntud. Järelikult küsilause sõnad, mis korduvad vastuses, on teema ning ülejäänud vastuse osa on reema. (Krylova, Havronina 1984: 11) Näide 20 illustreerib selle meetodi kasutamist.

- (20) –*Зачем он уходил?*
 –Он уходил за *тетрадью*. (Krylova, Havronina 1984: 11)
 –*Milleks* ta oli lahkunud?
 –Ta oli lahkunud *vihiku järele*.

Seega aktuaalse liigenduse tasemel omab sõnajärg kindlaksmääratud funktsiooni, mis on seotud lause mõttega. Sõnajärg eristab teemat ja reemat. (Kovtunova 1976: 13–14) Teema ja reema vastandus on süntagmaatiline vastandus, mis hõlmab kogu lause, ning jagab selle kaheks vastandlikuks osaks (vt näitelause 21) (EKG 1993: 192).

- (21) –Mis seal toimub?
 –Seal (teema) müüakse hambapastat (reema). (EKG 1993: 192)

Käsiraamatus „Keelehärm“ (Metslang jt 2003) tõstetakse esile järgmist eesti keele eripära, mis võib põhjustada seda, et eestikeelsest lausest on raske aru saada. Kuidas eristada sihitist, mis mõnikord võib transitiivlausetes olla nimetavas käändes, lause alusest. Selleks, et teada saada, mis lauseliikmega on tegemist, on vaja meeles pidada tavalist sõnajärjemalli alus – verb – sihitis. Kuid keelekasutuses tuleb siiski ette ka sihitisega algavaid kontekstisidusaid pöörd sõnajärgjega lauseid. Teatmiku autorite soovitusel selle puhul on vältida raskesti tõlgendatavaid lauseid kirjalikus keelekasutuses. (Metslang jt 2003: 117–118)

„Keelehärmas“ (Metslang jt 2003) on toodud esile mõned näitelauseid nende väidete kohta, siin on esitatud mõned nendest näidetes 22 ja 23.

- (22) *Lapsed said uued õpikud*. (Metslang jt 2003: 117)
 (23) *Tüdrukud kutsusid poisid külla*. (Metslang jt 2003: 117)

Esimese lause (näide 16) puhul on võimalik rollisuhetest aru saada enamasti lause sisust, on selge kes mida saab. Teises lauses (näide 17) on arusaamisel abiks tavaline sõnajärg alus – verb – sihitis, mis näitab, et kutsujateks on tüdrukud. (Metslang jt 2003: 118)

Samuti käsitleb seda teemat Liina Lindström oma artiklis „Sõnajärg lause tuumargumentide eristajana eesti keeles”. Tema sõnul on olemas kriitilisi lausetüüpe (vt näitelauseid 24 ja 25), kus alus ja sihitise ei eristu käändemärgistuse ja ühildumise abil (Lindström 2004: 41).

(24) *Hullunud kana peksab isa.* (Lindström 2004: 41)

(25) *Muna õpetab kana.* (Lindström 2004: 41)

Autori sõnul kasutatakse eesti keeles lause tuumargumentide (aluse ja sihitise) eristamiseks rohkem käändemärgistust ja subjekti ühildumist verbiga, kuid selle kõrval on võimalik kasutada ka sõnajärge ja semantikat ehk meie üldiseid teadmisi maailmast (Lindström 2004: 48).

Mati Erelti sõnul tuleb eesti keeles jälgida, et valitud sõnajärg ei lubaks paralleelvõimalusena lauset kentsakalt või lausa vääriti tõlgendada. Eesti keeles kohtub lauseid, kus mingit sõna on võimalik tõlgendada verbi laiendina või nimisõna täiendina (vt näitelause 26). Samuti võib ilmuda variante, kus on täiendite omavahelised suhted sassis (vt näitelause 27), või kus määruse paigutamine öeldise ja kesksõnalise täiendi vahele on loonud vääraseose (vt näitelause 28). (Erelt 2011: 87)

(26) Napilt toob *jalgadega* ameeriklane kõrguse maha. (Erelt 2011: 87)

(27) *Naiste nahast* saapad. (Erelt 2011: 87)

(28) Ta sõi *hommikul* keedetud muna. (Erelt 2011: 87)

Autor väidab, et mitmeti tõlgendamist saab sõltuvalt lausest vältida kahel viisil: kas sõnajärge muutes või liitsõna kasutades (Erelt 2011: 87).

2.2. Esiletõstmine

Sõnajärg ja intonatsioon, olles lause aktuaalse liigenduse formaalseteks vahenditeks, asuvad teineteisega keerulises ja kitsas vastastikuses seoses ja sõltuvuses. Kindlaks määratud sõnajärg võib ühineda koos kindlate intonatsiooniliste vahenditega, selleks et väljendada teatud aktuaalset liigendust. (Kovtunova 1976: 10)

Jüri Valge väidab, et sõnajärg on eesti keeles suhteliselt vaba ja seega sageli muudetav. Sõnajärje muutmisevõimalust võib kasutada neutraalsest lausest ekspressiivse tegemiseks, lause eri osade rõhutamiseks või eri tähendusnüansside esiletoomiseks. Kuid J. Valge sõnul ei tohi unustada, et sõnajärje muutmiselega võib ilmuda oht ebagrammatiline lause moodustada või panna kirja seda, mida ei kavatsenud. (Valge 1988: 35)

Kuna sõnajärg oleneb lauserõhust, võib rõhutatav sõna nihkuda lause algusesse (nagu on näidatud lauses 29) (Kraut jt 1998: 188; Valmis, Valmis 1999: 186).

(29) Leppima ta ei tule. (Kraut jt 1998: 188; Valmis, Valmis 1999: 186)

Referendi (selle, mida moodustaja tähistab) eriline esiletõstmine on fokuseerimine. Fookustatud osa lauses on fookus. Fookustamiseks kasutatakse tavaliselt esiletõsterõhku, mis kirjas on märgitud versaaliga. (EKK 2007: 438) Lause põhisõnale lisanduvate tähenduste ja tähendusseoste mõjuala märgitakse ära fokuseerimise abil. Fookus kannab täiendavat infot ja kuulub tavaliselt, kuid mitte alati, lause reemasse. (EKG 1993: 195) Rõhutamine võib toimida kas üksinda (vt näitelause 30), koos vastavasisuliste partiklitega (vt näitelause 31), või koos esiletõstetava elemendi nihutamisega lause algusse või lõppu (vt näitelause 32 ja 33) (EKG 1993: 195).

(30) Sa SAAD sellega hakkama. (EKG 1993: 195)

(31) Kuningas VIISKI oma ähvarduse täide. (EKG 1993: 195)

(32) IGAV on ootaja aeg. (EKG 1993: 195)

(33) Sinu kasvasin ju MINA üles. (EKK 2007: 438; EKG 1993: 195)

„Eesti keele grammatika“ järgi on fokuseerimise peamised sisulised ülesanded järgmised: modaaltähenduste, eituse ja ühendus- või vastandusseose mõjuala märkimine (vt näitelaused 34, 35 ja 36), ning samuti ka uue informatsiooni lisamine (vt näitelause 37) (EKG 1993: 195–196).

- (34) Kas need on SINU hambad seal veeklaasis? (EKG 1993: 195–196)
- (35) Ma ju ei TAHA sinna minna. (EKG 1993: 195–196)
- (36) See oli vaid UNI. (EKG 1993: 195–196)
- (37) –Kes siin kabinetis krõbistab?
–Üks HIIR elab kapi all. (EKG 1993: 195–196)

Teema ja reema omavad oma intonatsioonilisi näitajaid (Kovtunova 1976: 50). Lause alguses asuvat teemat tõstetakse esile tooni kõrgenemise abil, lause lõpus asuvat reemat aga fraasilise rõhutamisega, mis läheb jutustavas lauses tooni alandamisega kokku (Kovtunova 1976: 50; Kolesnikov 1984: 12–13). Venekeelses lauses kasutatakse esiletõstmise näitamiseks mõttekriipsu ning suulises kõnes on selle jaoks paus ja tooni kõrgenemine (Kovtunova 1976: 50). Näide 38 illustreerib esiletõstelise mõttekriipsu kasutamist venekeelses lauses.

- (38) Костёр – прогорел. (Kovtunova 1976: 50)
Lõke on ära põlenud.

Eestikeelses lauses pole omane kasutada mõttekriipsu esiletõstu vormistamiseks niisugustes lausetes, nagu on kirjeldatud näitelauses 38. Küll aga kasutatakse eesti keeles mõttekriipsu järeltäiendi või -lisandi esiletõstmiseks (vt näitelaused 39 ja 40) (EKK 2007: 157, 547).

- (39) Siinsete inimeste tervisemured – väikesed ja suured – on saanud arsti südame-mureks. (EKK 2007: 547)

(40) Selle ülesande lahendas valesti isegi Toomas – meie parim õpilane.
(EKK 2007: 547)

Olga Pastuhhova väidab, et venekeelses lauses peab mõttekriipsu kasutama, kuid see pole vajalik eestikeelses lauses (vt näitelause 41), kuna eestikeelses lauses on *olema*-verbi vahelejätmise lubamatu (Pastuhhova 2004: 37).

(41) Моё любимое занятие – писать письма.
*Minu kõige lemmikum tegevus – kirjutada kirju.
Minu lemmik tegevus *on* kirjutada kirju. (Pastuhhova 2004: 37).

Mõttekriipsu kasutamine sellistes eestikeelsetes lausetes on O. Pastuhhova sõnul tingitud vene keele mõjust, kus tegusõna *olema* olevikuvorm lauses jäetakse vahele, kuid eestikeelses lauses see toob endaga kaasa vigu (Pastuhhova 2004: 37).

Üldjuhul asub venekeelses lauses teema esimesel kohal, aga reema teisel. Kuid on võimalik ka teistsugune järjestus, mille puhul reema eelneb teemale. See ilmneb emotsionaalses, erutatud ja ekspressiivse värvinguga kõnes. See on subjektiivne sõnajärg (vt näide 42). (Kolesnikov 1984: 12)

(42) Хороши (*reema*) летние вечера (*teema*). (Kolesnikov 1984: 12)
Suvised õhtud on head.

Järelduseks saab öelda, et eesti ja vene keele jaoks on samal määral omane selline formaalne vahend nagu esiletõstmine. Mõlemas keeles kasutatavate vahendite hulka kuulub intonatsiooni kõrgenemine, kuid vene keeles kasutatakse esiletõstmise näitamiseks lisaks veel mõttekriipsu, seda ka aluse ja öeldise vahel, kus seda eesti keeles ei tarvitata.

3. Õeldisverbi asend lauses

Eesti ja vene keel kuuluvad oma põhisõnajärje poolest SVO-, üldisemalt SVX-keelte hulka (Kaivapalu 2010: 106), kuid siiski erinevad nad põhisõnajärje vabaduse astme poolest, kus eesti keel on määratletud paindlikuks ja vene keel väga paindlikuks SVO-keeleks (Koptjevskaja-Tamm, Wälchli 2001, viidatud Kaivapalu 2010: 106 järgi).

Õeldisverbi pöördelise osa asendit lauses ei määra teema-reema liigendus otseselt. Verbi asend lauses tema laiendite suhtes on eesti keele süntaksis olnud üks vaieldavaid asju. (EKK 2007: 525) V2-reeglit illustreerivad näitelaused 43 ja 44.

(43) Mul on kõht hommikust saadik tühi. (EKK 2007: 525)

(44) Oma toas kuulab Juku uut kassetti. (Kraut jt 1998: 188)

Lause algul võib paikneda aluse asemel mingi teine lauseliige, sel juhul vahetavad alus ja õeldis oma kohad ja õeldis jääb ikka teisele kohale (vt näitelaused 45 ja 46) (Kraut jt 1998: 188).

(45) Kartuleid ostab Malle turult. (Kraut jt 1998: 188).

(46) Turult ostab Malle kartuleid. (Kraut jt 1998: 188).

Eesti keele sõnajärg varieerub sõltuvalt kontekstist mitmeti, kuid üldreegli V2 (verb teisel kohal) kasutus kehtib kõikide lause põhitüüpide suhtes. Selle reegli järgi saab enne tegusõna paikneda ainult üks lauseliige, mis võib olla ka pikem fraas või kõrvallause. (Metslang jt 2003: 123)

Eesti keele sõnajärje jaoks on omane ka see, et „eitussõna ja verbi pöördelise vormi vahele ei saa eesti keele neutraalses väitlauses paigutada teisi sõnu“ (Valge 1988: 36–37).

Nikolai Kolesnikovi (1984: 5–6) seisukoha järgi ei ole vene keeles toimunud lausekomponentide püsivat kinnistumist. See asjaolu on kaasa toonud erinevaid vaatenurki sõnajärje osas. Kokku on kolm vaatepunkti, nende järgi on vene keele

sõnajärg vaba, mittevaba või osaliselt vaba. Autori sõnul on täpsem vene keele sõnajärge pidada osaliselt vabaks, sest mõnedel juhtumitel muudab sõnade järjekorra muutmine nende lauseliikmelisust ja grammatilist tähendust. (Kolesnikov 1984: 5–6)

Vene lauseliikmete sõnajärge peetakse „vabaks“, see tähendab, et ühele või teisele lauseliikmele ei ole olemas rangelt kinnitatud kohta. Näitelause 47 lubab 120 varianti, sõnade järjekorra vahetamisest sõltudes. (Rosental 1987: 182)

- (47) Я завтра утром пойду гулять. (Rosental 1987: 182)
Homme hommikul lähen ma jalutama.

See aga ei tähenda, et üldse ei ole olemas reegleid, mis ühel või teisel määral reguleeriksid lauseliikmete asendit lauses, ning nende kohtade vahetus ei too endaga kaasa ei mingeid muutusi, kas tähenduslikke või ekspressiivseid. Vastupidi, Ditmar Rosentali sõnul on vaja alati meeles pidada, et iga lauseliikmete koha vahetus on seotud suurema või väiksema tähenduse või stilistilise lausevärvingu muutusega. (Rosental 1987: 182)

Jüri Valge toob esile järgmise lause (vt näitelause 48), kus ta muudab sõnajärge selleks, et muuta see lause täielikult vastuvõetamatuks. Autori sõnul ei ole see võimalik, sest nendel juhtumitel (vt näitelauseid 49 ja 50) ei teki põhiliste süntaksireeglite rikkumist, ning tulemuseks on lihtsalt see, et üks lause on argipäevasem, teine aga luulelisem. (Valge 1988: 35)

- (48) Kas taevas nähti tihti tähti? (Valge 1988: 35)
(49) Taevas tähti nähti tihti. (Valge 1988: 35)
(50) Taevas tihti tähti nähti. (Valge 1988: 35)

Samas väidab Jüri Valge, et loomulikult pole võimalik iga lausega (siin näitelause 51) selliseid teisendusi teha. Tema arvates tuleb järgmisi lauseid (vt näitelauseid 52 ja 53) kahtlemata ebagrammatilisteks lugeda. (Valge 1988: 35)

- (51) Väike poiss loeb oma raamatut. (Valge 1988: 35)

(52) *Väike poiss loeb raamatut oma. (Valge 1988: 35)

(53) *Väike loeb poiss oma raamatut. (Valge 1988: 35)

Näited 52 ja 53 on ebakorrektsed seetõttu, et *väike poiss* ja *oma raamatut* on nimisõnafraasidena lause moodustajad, mis on terviklikud. Sõnajärje muutmisel ei muutu tavaliselt moodustajasisene sõnade paigutus ning moodustajaid saab lauses ümber paigutada ainult tervikutena (EKK 2007: 431).

3.1. Verb lauses teisel kohal

Eesti keeles on olemas piisavalt range nõue öeldisverb või vähemalt öeldisverbi pöördeline osa paigutada lauses teisele kohale (Külmoja jt 2003: 108).

Iseseisvas jaatavas väitlauses paikneb öeldisverbi pöördeline osa tavaliselt teisel kohal (vt näide 54), teemana toimiva moodustaja järel (EKK 2007: 525). Seda seisukohta kinnitab ka Kaja Tael. Eesti keele sõnajärje aluseks on infostruktuuri (lause alguses teema, lause lõpus fookus), mitte süntaktilise struktuuri printsiibid, sellega kõige enam vastab infostruktuuri printsiipidele ning on seega kõige neutraalsem SVX-mall (Tael 1988: 40).

(54) Ma *sõidan* täna maale. (EKK 2007: 525)

Kuid enne verbi võib paikneda rohkem kui üks lauseliige, näiteks juhul, kui need on lühikesed, kergesti mõistetavad ase- ja määrsõnad või verbi rõhutamise korral (Metslang jt 2003: 123). Selliste juhtumite illustreerimiseks on näitelaused 55 ja 56.

(55) Juba hommikul ta *esitas* mulle selle küsimuse. (EKK 2007: 256)

(56) Sellise kuumaga ma toast välja *ei tule*. (Metslang jt 2003: 123)

Paralleelselt V2-järgiga on võimalik kasutada ka V3-järge, V2-järg on ikkagi enamikul juhtudel loomulikum (EKK 2007: 256).

V2-reegel kehtib eelkõige iseseisvates jaatavates väitlausetes. Sageli asub verb kas päris lause algul või lõpus eitavate lausete ning küsi-, käsk-, soov- ja hüüdlause puhul. (EKK 2007: 526)

Vaatamata eesti keele rangele nõudele öeldisverbi kohta, nimetatakse V2-sõnajärge vabaks sõnajärjeks. Paljude teiste keelte sõnajärg on Martin Ehala arvamusel seevastu suhteliselt paindumatu, näitena toob ta esile inglise keele, kus on lausemoodustajate range järjekord: alus, öeldis, sihitis, määrus. (Ehala 1997: 250–251)

Eesti keele V2-reegel on võõras vene keele jaoks. Alusega algavates eesti ja vene lausetes tekib erinevusi viisimääruse asukoha suhtes. Vene keeles on viisimääruse tavaline paiknemiskoht (kui lause on rahuliku tooniga) enne öeldist, aga eesti keeles peab koht pärast alust olema öeldise oma, järelikult on viisimääruse koht järelasendis. (Päll 1962: 377) Seda väidet illustreerib näitelause 57.

- (57) Päike paistis heledasti taevast. (Tammsaare, viidatud Päll 1962: 377 järgi)
Солнце ярко сияло в весеннем небе. (Päll 1962: 377)

Tihti asub määrus vene keele lauses esimesel kohal pealauseliikmete tavalise järjekorra korral, kuid see pole võimalik eesti keeles, sest sel juhul liiguks öeldis lauses kolmandale kohale (Päll 1962: 375, 378). Sellist omadust illustreerib näitelause 58.

- (58) Nad pöördusid *kevad*el tagasi. (Päll 1962: 378)
Весной они возвращались. (Päll 1962: 378)

3.2. Verb lause lõpus

Verb võib asuda ka küsilause lõpus (Valmis, Valmis 2001: 188). Näitelauses 59 on esitatud näide niisuguse sõnajärgjega lausete illustreerimiseks.

- (59) Mis mul sulle andeks anda *on*? (Valmis, Valmis 2001: 188)

Samuti võib verb asuda lause lõpus hüüdlause ja eitavas lauses (vt näited 60 ja 61), kui lause alguses seisab mitte alus, vaid määrus või mingi teine lauseliige, mis laiendab öeldist. Vene keeles kaasneb viimase juhtumi sõnajärgiga ekspressiivne varjund. (Külmoja jt 2003: 109) Veel võib verb olla lause lõpus kahtlus- või oletussõnaga algavas lauses (EKK 2007: 528). Illustratsiooniks on näitelause 62.

- (60) (Küll) ma sellele poisile veel homme *näitan!* (EKK 2007: 528)
- (61) Kodus ma hommikul tavaliselt kohvi *ei joo.* (EKK 2007: 528)
- (62) Võib-olla me homme *kohtume.* (EKK 2007: 528)

Sel viisil, juhtumitel, kus verb on lause lõpus, kehtivad eesti ja vene keele jaoks samad mallid, välja arvatud see juhtum, mis toob endaga kaasa ekspressiivse varjundi.

3.3. Verb lause alguses

Küsilause alguses (vt näide 63) võib verb asuda juhul, kui ta asendab küsisõna *kas* (Valmis, Valmis 2001: 188; Kraut jt 1998: 189).

- (63) *Lähed* sa homme teatrisse? (Valmis, Valmis 2001: 188)

Verbi paigutamisega lause algusesse võib väljendada käsku, kas tavalises käsklauses paralleelselt V2-järgiga (vt näide 64) või siis hoiatust või keeldu väljendavas käsklauses (vt näide 65) (EKK 2007: 527).

- (64) *Tulgu* ta siia. (EKK 2007: 527)
- (65) *Katsu* sa seda teha! (EKK 2007: 527; Erelt 2011: 85)

Eesti keeles on võimalik veel verbi asend abisõnata hüüdlause alguses, venekeelses lauses on see verbi asend võimatu (Külmoja jt 2003: 110). Näitelause 66 illustreerib sellise sõnajärje võimalust.

(66) *Oled* sina alles tubli! (EKK 2007: 527)

Soovi ja tingimuse väljendamiseks kasutatakse samuti verbi paigutamist lause algusesse (EKK 2007: 527). Nende suhtluseesmärkide illustreerimiseks on toodud näitelaused 67 ja 68.

(67) *Läheks* nad ometi kord minema! (EKK 2007: 527)

(68) *Saaksin* ma autost head hinda, ostaksin korteri. (EKK 2007: 52)

3.4. Vene emakeelega õppijate tavalisi sõnajärjevigu eesti keeles

Annekatriin Kaivapalu kirjutab sõnajärjevigadest järgmiselt: „Sõnajärg kuulub nende sihtkeele nähtuste hulka, mille vastu eksivad isegi väga hea keeleoskusega õppijad” (Kaivapalu 2010: 105). Raili Pooli sõnul on lingvistide jaoks keelevead huvitavaks uurimiselaks, sest vigu teevad kõik mingi keele kasutajad, nii teise keelena kui ka emakeelena kõnelejad (Pool 2005: 115).

Raili Pool ja Elle Vaimann esitavad oma artiklis eesti keelt kõrgtasemel valdavate vene emakeelega kõnelejate vigade liigituse esinemissageduse alusel ning võrdlevad neid andmeid samasuguse haridusega eesti keelt emakeelena kõnelejate analoogilistest kirjutistest pärit keelevigadega (Pool, Vaimann 2005: 115). Artikli autorid järjestavad veatüüpe nende sageduse järgi, selleks et illustreerida eesti keele piirkondi, mis valmistavad probleeme kõrgtasemel keeleoskajate jaoks (Pool, Vaimann 2005: 122). Liigituse aluseks on kirjalik keelekasutus, nendes tingimustes kujunes kõige sagedasemaks vealiigiks sõnajärg (Pool, Vaimann 2005: 132). Sõnajärjevea näitena tuuakse järgmisi lauseid, kus näide 69 on sõnajärjeveaga lause ja näide 70 on sõnajärje kasutuse poolest õige.

(69) *Tänapäeval me kõik hästi *aru saame*, et keeleoskus on saanud hariduse lahutamatuks osaks. (Pool, Vaimann 2005: 123)

(70) Tänapäeval *saame* me kõik hästi *aru*, et keeleoskus on saanud hariduse lahutamatuks osaks. (Pool, Vaimann 2005: 123)

Raili Pooli sõnul on oluline silmas pidada, et mingi vealiigi suur esinemissagedus ei tähenda seda, et see grammatiline kategooria, milles oli tehtud viga, on keeleõppijale kõige raskem. Mingi vealiigi esinemissagedust võib mõjutada ka see, et see kategooria on raskesti välditav. Üheks raskesti välditavaks kategooriaks on sõnajärg, sest pole võimalik moodustada lauseid sõnajärge kasutamata. (Pool 2007: 238–239)

Vene emakeelega õpilaste poolt eesti keele sõnajärje kasutamisel tehtud vigu analüüsinud Julia Grudkina pöörab oma uurimistöös tähelepanu öeldise asendile lauses. Autor kasutas oma uurimuses testi, mille oli sooritanud 20 vene emakeelega õpilast. Testis olid ette antud erinevad venekeelsed laused, mille õpilased pidid tõlkima eesti keelde ja järjestama omavahel lause pealiikmed ja ühe või mitu kõrvalliiget. (Grudkina 2002: 7, 32) Testis oli eraldi rühm lausetega, mis algavad alusega, nendes lausetes olid peamiseks raskuskohaks viisimäärust sisaldavad laused (Grudkina 2002: 7, 35). Näiteks siin näitelausena 71 ära toodud juhtumil valisid 14 inimest 20-st sõnajärje, mis on sarnane vene keelega, viisimäärus nihkus öeldise ette (Grudkina 2002: 34).

(71) *Rong ootamatult peatus.

Rong peatus ootamatult. (Grudkina 2002: 34)

Kirjeldatud testi teises rühmas oli vaja järjestada laused, mis algavad määruse või sihitisega (vt näitelause 72). Õige variandi pakkusid vaid neli õpilast kahekümnest, 15 õpilast valisid otsese sõnajärje ja üks variandi, kus verb on lause lõpus. Need vead olid J. Grudkina hinnangul samuti tingitud vene keele mõjust. (Grudkina 2002: 38) Testi kolmas variant sisaldas küsilauseid, üht neist illustreerib näitelause 73. Õigesti järjestasid lauseliikmed vaid viis õpilast, ülejäänud 15 pakkusid väitlause sõnajärgiga versiooni või lihtsalt vahetasid kõrvalliikmete asendi. Julia Grudkina väitel on

küsilauseste sõnade järjestamisel on samuti vene keele mõju hästi tunda ning enamikus töödes lähtus enamik õpilasi just vene keele sõnajärjest. (Grudkina 2002: 48)

- (72) *Avasui poisid jälgisid tuntud pianisti esinemist.
 Avasui jälgisid poisid tuntud pianisti esinemist. (Grudkina 2002: 38)
- (73) *Sa oled kooli lõpetanud?/ Sa oled lõpetanud kooli?
 Oled sa kooli lõpetanud? (Grudkina 2002: 48)

Olga Pastuhhova on oma uurimistöös küsitlenud viit informanti, kelle emakeel on vene keel. Informandid pidid rääkima etteantud teemadel ning pärast tegema ka tõlkeülesande: venekeelsed laused oli vaja tõlkida eesti keelde. Tulemusena sai autor teada, milliseid vigu tehakse ja millised nendest on tema hinnangul tingitud emakeele mõjust. (Pastuhhova 2004: 24, 26) Peaaegu kõikides tõlgitud lausetes esines vene keelele kohane sõnajärg, kus V2-reeglit ei arvestatud (vt näitelause 74) (Pastuhhova 2004: 35–37).

- (74) В прошлом году пять эстонцев и один швед открыли строительное предприятие. (Pastuhhova 2004: 36)
- *Eelmisel aastal viis eestlast ja üks rootslane avasid ehitusfirmat.
 Eelmisel aastal *avasid* viis eestlast ja üks rootslane ehitusettevõtte.
(Pastuhhova 2004: 36)

Olga Pastuhhova uurimusest selgus, et nii suulise kui ka kirjaliku keelekasutuse sõnajärjes tegid informandid rohkesti emakeele mallide ülekandest tingitud vigu. Paljudel juhtumitel kanti vene keele mall üle eesti keelde ja lausete koostamisel lähtuti oma emakeelest. (Pastuhhova 2004: 80–81)

Annekatriin Kaivapalu on läbi viinud tajutesti, milles eesti- ja venekeelsed eesti keele õppijad pidid hindama sõnajärje loomulikkust. Vastates pidid üliõpilased lähtuma oma isiklikust keeletajust, mitte aga keelendite normikasutusest. (Kaivapalu 2010: 107–108) Näiteks hindasid eesti- ja venekeelsed keelekasutajad üht ja sama lauset (vt näitelause 75) väga erinevalt. Eestikeelsete keelekasutajate jaoks oli selle lause

sõnajärjemall täiesti ebaloomulik, kuid venekeelsete üliõpilaste jaoks tundus see aga loomulikuna. (Kaivapalu 2010: 114–115)

(75) Nad põnevalt jutustasid oma õppeainest. (Kaivapalu 2010: 114)

Järelduses väidab Annekatrin Kaivapalu, et venekeelse keelekasutaja jaoks on V2-reegli rikkumine pigem loomulik kui ebaloomulik. Samal ajal oli aga V2-reegel eestikeelse keelekasutaja jaoks normikohane ja loomulik, ning selle reegli rikkumine oli häiriv. (Kaivapalu 2010: 103, 116)

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli anda ülevaade eesti ja vene keele lause põhitüüpidest, sõnajärge mõjutavatest teguritest, võrrelda vaatlusaluste keelte erinevusi öeldisverbi paigutamises lihtlauses ning tuua esile sõnajärgjega seotud raskemaid kohti eesti keele õppijate jaoks.

Bakalaureusetöö esimeses peatükis uuriti eesti ja vene keele lause põhitüüpe. Eesti keeles on neid viis: normaallause, olemasolulause, omajalause, kogejalause ja tulemuslause, igaüks neist omab oma ülesandeid ja lausele tunnuslikku aktuaalset liigendust. Vene keeles on kokku kaks sõnajärjetüüpi: neutraalne ja inversiivne, kus esimene on omane emotsionaalselt varjundita ning teine emotsionaalsete lausete jaoks.

Teises peatükis räägiti sõnajärge mõjutavatest teguritest eesti ja vene keeles. Eelkõige mõjutab vaatlusaluste keelte sõnajärge lause aktuaalne liigendus ehk liigendus teemaks ja reemaks. Teema asub lause alguses, aga kõige olulisemat ja uuemat infot edastav reema on lause lõpus. Mõlemas keeles on teema ja reema koht samasugune, kuid võrreldes vene keelega võib eesti keeles vigu põhjustada reema valesse kohta paigutamine. Vene keeles võib reema olla teema ees, sel juhul omandab konkreetne lause ekspressiivse varjundi. Teema ja reema osas vaadeldakse ka arusaamisraskusi tekitavaid kohti eesti keele sõnajärjes ning probleeme, mis ilmnevad lause tuumargumendi eristamises. Mõnikord tekitab raskusi ka transitiivlause tuumargumentide eristamine. Probleemi lahendamiseks kasutatakse käändemärgistust, subjekti ühildumist verbiga, semantikat, kuid ka alus – verb – sihtis sõnajärjemalli. Sõnajärge mõjutab ka esiletõstmine, mis on omane nii eesti kui ka vene keele jaoks. Kindlaks määratud sõnajärjel on kindlad intonatsioonilised vahendid, selleks et näidata, kus lauses on teema ja kus on reema. Suulises kõnes on kombeks teemat tõsta esile tooni kõrgenemisega ja reemat tooni alandamisega. Ainus erinevus on see, et esiletõstmise näitamiseks kirjakeeles kasutatakse vene keeles mõttekriipsu, seda ka aluse ja öeldise vahel, kuid eestikeelse lause jaoks ei ole sellises positsioonis mõttekriipsu tarvitamine omane.

Samuti uuriti käesolevas bakalaureusetöös öeldisverbi pöördelise osa asendi erinevusi vaatlusalustes keeltes. Eesti keeles ei määra seda otseselt teema-reema liigendus, kuna verbi asend lauses on kindel. Eesti keeles kehtib V2-reegel, aga vene keeles sellist ranget reeglit pole, sest ei ole ka lausekomponentide püsivat kinnistumist. Lausemoodustajate kohtade vahetus toob endaga venekeelses lauses kaasa tähenduslikke või ekspressiivseid muutusi. Vaatamata kindlale reeglile on eesti keeles juhtumeid, kus V2-sõnajärg ei kehti. Öeldis võib asuda lause lõpus, kui tegemist on nii küsi- , eitus- või hüüdlausega kui ka kahtlus- või oletussõnaga algava lausega. Lause alguses asub verb abisõnata hüüdlauses või juhul, kui ta asendab küsilause küsisõna *kas*. Samuti väljendatakse eesti keeles verbi lause algusesse paigutamisega käsku, hoiatust, keeldu, soovi ja tingimust.

Bakalaureusetöö viimases osas vaadeldi ka tüüpilisi sõnajärjevigu, mida teevad eelkõige eesti keelt teise keelena kasutajad. Suurem osa vigadest ilmneb V2-reegli kasutusel, sest vene emakeelega keelekasutaja jaoks ei ole V2-reegli rikkumine häiriv.

Töö tulemusel selgus, et eesti ja vene sõnajärje kasutusel on nii sarnasusi kui ka erinevusi.

Käesoleva bakalaureusetöö raames on käsitletud vaid lihtlause sõnajärgjega seotud küsimusi. Eesti ja vene keele liitlausete sõnajärje reeglid ja nendega seotud probleemid vajavad kindlasti tähelepanu ja edasist uurimist.

Kirjandus

Ehala, Martin 1997. Eesti keele struktuur. Tallinn: Künnamees.

EKG = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduse Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Mati 2011. Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tallinn: Emakeele Selts.

Florenskaja = Флоренская, Эльза 2000. Стилистические возможности языка. Функционирование языковой системы. Учебник для гимназии. Таллинн: Koolibri.

Grudkina, Julia 2002. Eesti keele sõnajärg vene emakeelega õpilaste kirjalikes töodes. Bakalaureusetöö Tartu ülikooli eesti keele võõrkeelena osakonnas.

Kaivapalu, Annekatrin 2010. Mõnede eesti sõnajärjemallide psühholingvistilisest reaalsusest. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 6, 103–120.

Kerge, Krista 2000. Eesti süntaks keeleõppe praktikule. Tallinn: TEA.

Kolesnikov = Колесников, Николай 1984. Порядок слов в русском предложении и синтаксическая омонимия. Ростов: Издательство Ростовского университета.

Koptjevskaja-Tamm, Maria, Bernhard Wälchli 2001. The Circum-Baltic languages: An areal-typological approach. – Östen Dahl, Maria Koptjevskaja-Tamm (Eds.). Circum-Baltic Languages. Vol. 2. Grammar and Typology. Studies in Language Companion Series, 55. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 615–750.

Kovtunova = Ковтунова, Ирина 1976. Современный русский язык: порядок слов и актуальное членение предложения. Москва: Просвещение.

- Kraut jt = Kraut, Einar, Ene Liivaste, Aili Tarvo 1998.** Eesti õigekeel. Gümnaasiumi õigekeelsusõpik. Tallinn: Koolibri.
- Krylova, Havronina = Крылова, Ольга, Серафима Хаврони́на 1984.** Порядок слов в русском языке. Москва: Русский язык.
- Külmoja jt = Кюльмоя, Ирина, Эда Вайгла, Майе Солль 2003.** Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков. Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina 2004.** Sõnajärg lause tuumargumentide eristajana eesti keeles. – Lauseliikmeid eesti keeles. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid I. Toim. L. Lindström. Tartu, 40–49.
- Metslang jt = Metslang, Helle, Ingrid Krall, Renate Pajusalu, Kristi Saarso, Elle Sõrmus, Silvi Vare 2003.** Keelehärm: eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Pastuhhova, Olga 2004.** Interferentsivead vene üliõpilaste suulise ja kirjaliku eesti keele süntaksis. Bakalaureusetöö Tartu ülikooli eesti keele võõrkeelena osakonnas.
- Pool, Raili 2007.** Keeleõppijate vältimisstrateegiatest eesti keele täis- ja osasihitise näitel – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 3, 235–252.
- Pool, Raili, Elle Vaimann 2005.** Vead kõrgtasemel eesti keele kõnelejate kirjalikus keelekasutuses. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1, 115–138.
- Päll = Пяль, Эдуард 1962.** Сопоставительная грамматика эстонского и русского языка = Eesti ja vene keele kõrvutav grammatika: для преподавателей и студентов. Таллин: Эстонское государственное издательство.
- Rosental 1987 = Розенталь, Дитмар 1987.** Практическая стилистика русского языка. Москва: Высшая школа.
- Rosental 1988 = Розенталь, Дитмар 1988.** Русский язык. Пособие для поступающих в вузы. Москва: Издательство Московского университета.

Rosental 2001 = Розенталь, Дитмар 2001. Справочник по русскому языку. Практическая стилистика. Москва: Оникс 21 век.

Tael, Kaja 1988. Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega). Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

Valge, Jüri 1988. Kas taevas nähti tihti tähti? – Lähivertailuja 4: V suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Konnevedellä 27. ja 28. toukokuuta 1988. Toim. Tõnu Seilenthal. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 35–42.

Valmis, Aavo, Lembetar Valmis 1999. Eesti õigekeelsusgrammatika keskkoolile. Tallinn: Virgela

Valmis, Aavo, Lembetar Valmis 2001. Lihtne eesti keele grammatika harjutuste ja võtmega. Tallinn: TEA.

Порядок слов простого предложения

в эстонском и русском языках

Резюме

Темой настоящей бакалаврской работы является изучение порядка слов простого предложения в эстонском и русском языках. Цель работы – дать обзор на основные типы эстонских и русских предложений, изучить факторы, влияющие на порядок слов в простом предложении, сравнить способы размещения сказуемого в предложении, а также выявить проблемы и ошибки вызванные порядком слов. Для достижения результата была проведена реферативная работа с затрагивающими эту тему учебными материалами.

Для ограничения такой широкой темы как порядок слов, для более подробного изучения было выбрано только простое предложение, поскольку порядок слов и многочисленные особенности сложного предложения не возможно было уложить в одну дипломную работу. Весь материал из русскоязычных источников, а также примеры предложений были переведены на эстонский язык автором данной бакалаврской работы.

Данная бакалаврская работа состоит из трёх глав, которые, в свою очередь, разделяются на подглавы. В первой главе даётся теоретический обзор основных типов эстонских и русских предложений. Во второй главе рассматриваются факторы, влияющие на порядок слов в предложении, в первую очередь речь идёт о теме и реме, а также об интонационном выражении темы. В третьей главе сравнивается положение сказуемого в предложениях, и рассматриваются типичные ошибки и проблемы вызванные особенностями порядка слов.

В результате работы выяснилось, что порядок слов в предложении имеет свои сходства и различия в эстонском и русском языках. В обоих языках тема находится в начале предложения а рема в конце, но постановка ремы перед темой в эстонском языке несёт с собой ошибку, тогда как в русском в предложении появляется при этом экспрессивный характер. Единственным различием в использовании интонационного выражения в сравниваемых языках является то,

что в письменной речи русского языка используется тире, а эстонскому языку эта особенность не свойственна. Главным отличием эстонского и русского порядка слов в предложении является то, что в эстонском языке есть правило „глагол на втором месте“, а в русском такого нет. Именно употребление этого правила вызывает сложности и ошибки у русскоязычных учащихся.

Такая многогранная и интересная тема, как порядок слов в простом предложении, предоставляет много возможностей для её изучения. Для автора данная бакалаврская работа является хорошим начальным этапом для дальнейшего исследования порядка слов в предложении.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

(autori nimi)

(sünnikuupäev:

_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ ,

(lõputöö pealkiri)

Mille juhendaja on

_____ ,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, _____ *(kuupäev)*